

تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق پس در آمدی بر یک نظریه

محمد درودیان

مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

۱۳۹۵

مجله مطالعات تاریخی و اجتماعی فصلنامه علمی و پژوهشی

- سرشناسه : درودیان، محمد. ۱۳۸۰ -
- عنوان و نام پدیدآور : تجزیه و تحلیل جنگ ایران - عراق پیش‌درآمدی بر یک نظریه / محمد درودیان.
- مشخصات نشر : تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، ۱۳۹۵.
- مشخصات ظاهری : ۴۷۶ص.
- شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۴۳-۶۳-۹ : ۲۴۰۰۰۰ ریال
- وضعیت فهرست نویسی : فیا
- یادداشت : کتابنامه: ص. ۴۷۱.
- موضوع : جنگ ایران و عراق، ۱۳۶۷-۱۳۵۹
- شناسه افزوده : سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس
- رده بندی کنگره : ۱۳۹۵ ۳ ۵۴۴۳ ۱۶۰۰ DSR
- رده بندی دیویی : ۹۵۵/۰۸۴۳
- شماره کتابشناسی ملی : ۴۱۸۴۷۶۹

مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

نگارخانه اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

پیش درآمدی بر یک نظریه

محمد درودیان

ناظران علمی: سردار سرلشکر دکتر غلامعلی رشید، دکتر سید کاظم سجادیپور

ویراستار: عادلہ مشایخی ■ طراح: وینفچه آرا: عباس درودیان

لیتوگرافی: فرایند گویا ■ چاپ: ستاره سبز ■ ناظر چاپ: محمد بهروزی

چاپ اول: ۱۳۹۵ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۴.۰۰۰ تومان

تلفن: ۰۲۱-۶۰۰۳۶۰۰۳-۶۰۰۳۶۰۰۳-۶۰۰۳۶۰۰۳

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۴۳-۶۳-۹

کلیه حقوق متعلق به مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس است.

نقل از کتاب با ذکر مأخذ مجاز و هرگونه بهره‌برداری دیگر منوط به اجازه کتبی این مرکز می‌باشد.

۱. تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، ساختمان ناشران، طبقه اول، شماره ۴، تلفن: ۶۶۴۸۱۵۳۱

۲. تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، مجتمع ناشران فخررازی، انتشارات مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

۳. خرمشهر، جنب مسجد جامع، بازار شهید محمد جهان آرا، شماره ۲۷

فهرست مطالب

۱۱	یادداشت ناظر (سردار سرلشکر دکتر غلامعلی رشید)
۱۵	مقدمه
۲۱	ساختار کتاب
۲۷	فصل اول: دید و بررسی رویکردها
۲۸	طرح مسئله
۲۹	۱. ضرورت تبیین دید بررسی از جنگ ایران و عراق
۳۰	الف. تفکیک مسئله جنگ از تنش دفاعی در برابر تجاوز
۳۰	ب. تفکیک الزامات زمان جنگ از جنگ پس از جنگ
۳۱	ج. تفکیک واقعیت از فهم واقعیت
۳۳	۲. نقد و بررسی تبیین و تفسیر هر دید
۳۳	الف. رویکرد: تاریخی - عملیاتی
۳۹	ب. رویکرد: فرهنگی - معنوی
۴۴	ج. رویکرد: سیاسی - انتقادی
۵۲	نتیجه‌گیری
۵۳	فصل دوم: روش تحقیق
۵۴	طرح مسئله
۵۵	۱. روش‌شناسی مطالعه جنگ ایران و عراق
۶۰	الف. نظریه: به هم پیوستگی جنگ و انقلاب
۶۱	ب. نظریه: به هم پیوستگی جنگ و سیاست
۶۳	ج. نظریه: به هم پیوستگی جنگ با امنیت ملی
۶۶	۲. ساختار تحقیق
۷۰	نتیجه‌گیری
۷۳	فصل سوم: جالش جنگ
۷۴	طرح مسئله
۷۶	۱. تنش در مناسبات ایران و عراق

۸۹	۲. تقابل ایران، عراق و امریکا
۸۹	الف. عراق، استفاده از ابزار نظامی برای پیشبرد اهداف سیاسی
۹۶	ب. ایران، استقرار نظام و مقابله با تهدیدات امنیتی، نظامی
۱۰۳	ج. ایران و امریکا، تشدید رویارویی سیاسی، نظامی
۱۱۲	د. گسترش تهدیدات سیاسی، امنیتی و نظامی علیه ایران
۱۱۴	۱. سیاست و اقدامات امریکا
۱۱۹	۲. سیاست و اقدامات عراق
۱۲۴	۳. سیاست و اقدامات ایران
۱۳۳	۳. حمله عراق به ایران
۱۴۰	نتیجه گیری

۱۴۳	فصل چهارم: جنگ دفاعی
۱۴۴	طرح مسئله
۱۴۵	۱. تهدید موجودیت و تمامیت ارضی ایران
۱۵۳	۲. دفاع همه جانبه در برابر پیشروی ارتش عراق
۱۵۴	الف. غافلگیری ایران در برابر جنگ
۱۶۶	ب. مقابله با پیشروی ارتش عراق
۱۷۸	ج. شکست ارتش عراق
۱۸۹	۳. تداوم جنگ
۱۹۹	نتیجه گیری

۲۰۱	فصل پنجم: جنگ آزادسازی
۲۰۲	طرح مسئله
۲۰۴	۱. اشغال و بی ثباتی سیاسی
۲۰۷	الف. اشغال
۲۱۰	ب. ناکامی در آزادسازی مناطق اشغالی
۲۱۹	ج. تشدید بحران سیاسی
۲۲۵	۲. آزادسازی مناطق اشغالی
۲۲۶	الف. مدیریت بحران سیاسی در کشور
۲۳۲	ب. ساماندهی قدرت تهاجمی
۲۴۷	ج. پیروزی های بزرگ
۲۴۹	۱. عملیات ثامن الائمه
۲۵۶	۲. تحول در جنگ پس از عملیات ثامن الائمه
۲۶۲	۳. عملیات طریق القدس
۲۷۰	۴. آغاز تغییر در موازنه سیاسی - نظامی
۲۷۴	۵. عملیات فتح المبین
۲۸۵	۶. بهبود شرایط ایران

۲۹۰	۷. عملیات بیت المقدس
۳۰۲	۳. شکست نظامی عراق
۳۰۹	نتیجه گیری

۳۱۱	فصل ششم: جنگ تعاقبی - تهاجمی
۳۱۲	طرح مسئله
۳۱۴	۱. تغییر در موازنه قوا
۳۱۶	الف. موقعیت ایران
۳۲۰	ب. موقعیت عراق
۳۲۴	ج. موقعیت آمریکا
۳۲۸	۲. تقابل راهبردی ایران، عراق و آمریکا
۳۲۸	الف. استراتژی ایران؛ تصرف زمین سرنوشت ساز
۳۳۰	۱. پناش با پیشروی در خاک عراق
۳۴۲	تغییر در استراتژی عملیاتی ایران
۳۵۱	۳. پیروزی استراتژیک در فاو
۳۵۸	۴. بن بست در استراتژی
۳۶۶	ب. استراتژی عراق: مهارت حیات نظامی ایران
۳۶۹	۱. دفاع مطلق در زمین
۳۷۷	۲. گسترش جنگ به با و رها
۳۸۴	۳. تغییر در استراتژی دفاعی عراق
۳۹۹	ج. استراتژی آمریکا: فشار به ایران، حمایت از عراق
۴۰۲	۱. مهار ایران
۴۰۵	۲. گرایش سیاسی، استراتژیک به عراق
۴۱۴	۳. ابتکار سیاسی، نظامی برای اتمام جنگ
۴۲۷	۳. پایان جنگ با قطعنامه ۵۹۸
۴۴۳	نتیجه گیری

۴۴۵	پیش درآمدی بر یک نظریه
۴۴۶	طرح مسئله
۴۴۷	۱. چالش های گذار از جنگ دفاعی به تعاقبی - تهاجمی
۴۴۸	الف. انقلاب اسلامی
۴۴۹	ب. قدرت نظامی ایران
۴۵۰	ج. جنگ با عراق
۴۶۷	۲. درس های استراتژیک

۴۷۱	منابع و مآخذ
-----	--------------

اندیشه اولیه برای تحقیق بر تدوین کتاب حاضر پس از نگارش سر مقاله فصلنامه نگین شکل گرفت. سر مقاله یاد شده با عنوان "مسائل بنیادین جنگ ایران و عراق کدام است؟" بر اساس سه سبب^۱، زیویتس، شامل نقش مردم، دولت و ارتش در جنگ نوشته شده است.^۲ سرور^۳ صریحاً بندی جدید از جنگ به عنوان یک "مسئله استراتژیک" موجب بازبینی نظریه^۴ زیویتس^۵ و همچنین مطالعه روش تحقیق در کنار گردآوری اطلاعات به مدت شش سال شد.

نظریه کلاوزویتس درباره ماهیت جنگ^۶ عنوان ابزار سیاست، با وجود منتقدانی که دارد،^۷ ناظر بر پیوستگی جنگ با سیاست است. از نظر وی، جنگ امری مستقل نیست و هدف دارد. هدف جنگ، سیاست و به روز راز جنگ است. همچنین در صحنه نبرد، تأمین اهداف نظامی برای دستیابی به اهداف سیاسی است. بر پایه این نظریه، جنگ تا قبل از آغاز در سایه سیاست قرار دارد و وقتی سیاست به بن بست رسید، جنگ به عنوان ابزار سیاست آغاز می شود. از این

۱. ر.ک: سر مقاله "مسائل بنیادین جنگ ایران و عراق کدام است؟"، فصلنامه نگین، ش ۲۳، زمستان ۱۳۸۶.
 ۲. دو جلد از کتاب در باب جنگ نوشته کلاوزویتس برای نخستین بار در کشور از سوی دانشکده و پژوهشکده فرماندهی و ستاد علوم دفاعی مرکز مطالعات دفاعی و امنیت ملی دانشگاه امام حسین ترجمه شده و جلدهای بعدی نیز در حال ترجمه برای انتشار است. کتاب را مرکز چاپ و انتشارات سپاه در سال ۱۳۸۵ برای چاپ آماده کرده است.

۳. برای اطلاعات بیشتر ر.ک: تغییر در ماهیت جنگ، نوشته مارتین فان کارفلد، ترجمه عبدالله حیدری، مرکز آینده پژوهشی علوم و فناوری دفاعی، مؤسسه آموزشی تحقیقاتی صنایع دفاعی، چاپ اول، ۱۳۸۶.

پس سیاست در سایه جنگ قرار می‌گیرد و نتایج صحنه نبرد، شامل پیروزی یا شکست، سرنوشت جنگ را در صحنه سیاست تعیین خواهد کرد.

بر پایه پیوستگی نظریه جنگ با سیاست، درباره علت استفاده از ابزار قدرت نظامی برای تأمین اهداف سیاسی و در نتیجه آغاز جنگ و همچنین تأثیر و نتایج آن بر عرصه سیاست و جامعه دو پرسش اساسی وجود دارد:

۱. دولت‌ها چرا و چگونه برای حل و فصل اختلافات سیاسی از ابزار جنگ استفاده می‌کنند و سپس آن را کنار می‌گذارند؟ پاسخ به این پرسش ناظر بر علت تغییر در مناسبات کشورها از وضعیت صلح و مناسبات سیاسی به تهدید، بحران و جنگ است. همچنین علت بازگشت مجدد از درگیری‌های نظامی به عرصه سیاست و مذاکره را توضیح می‌دهد.

۲. نتایج استفاده از ابزار جنگ، شامل پیروزی یا شکست نظامی بر عرصه سیاست و جامعه چیست؟ چه تأثیری در شکل‌گیری قدرت نظامی و نگرش جامعه به جنگ و صلح دارد؟ پاسخ به این پرسش با نگرش شکل‌گیری خرد دفاعی جامعه و تأثیر تجربه حاصل از جنگ در نگرش جامعه نسبت به مقوله جنگ و صلح است. بررسی‌های اولیه برای نگارش کتب حاضر ضرورت مطالعه مبانی نظری و روش تحقیق، متأثر از سه ملاحظه شکل گرفت: نخست اینکه، بخش مهمی از ظرفیت‌های بررسی جنگ در ابعاد استراتژیک به دلیل غلبه دشمنان سیاسی - تبلیغاتی مغفول واقع شده است. دوم اینکه، گسترش مناقشات سیاسی درباره برخی از موضوعات و مسائل اساسی جنگ همراه با نقد مدیریت و تصمیم‌گیری با در جنگ، به‌ویژه پس از فتح خرمشهر، دستاوردهای دفاعی و تاریخی جامعه ایران را منسوس کرده است. مسئله سوم، روش بررسی و مطالعه جنگ در نهادهای نظامی است که بیشتر در سطح عملیات‌های نظامی و با تأکید بر نقش ارتش یا سپاه در جنگ صورت می‌گیرد. ملاحظات یاد شده در نگرش به مسئله جنگ در جامعه ایران ناظر بر غفلت از مفهوم و کارکرد جنگ به‌عنوان یک مسئله استراتژیک است.

یکی از مهم‌ترین پیامدهای غلبه رویکرد و گفتمان موجود درباره جنگ ایران و عراق، تأثیرگذاری آن بر شکل‌گیری مفهوم خاص از جنگ در ذهنیت جامعه

است. بر اساس تجربه جنگ با عراق، مفهوم جنگ بر دو پایه "تجاوز - دفاع" شکل گرفته است. امام خمینی^(۵) به عنوان فرمانده کل قوا حمله عراق را از نظر سیاسی در چارچوب اهداف امریکا و از نظر اعتقادی بر مبنای جنگ اسلام و کفر و جنگ حق و باطل تفسیر و تبیین کرد. از این طریق جنگ مفهوم‌بندی و جایگزین انقلاب شد و در نتیجه قدرت دفاعی ایران شکل گرفت. به همین دلیل تأکید می‌شود: جنگ هم دفاع مقدس است.^۱ با شکل‌گیری قدرت تهاجمی ایران و آزادسازی مناطق "شغلی"، ادامه جنگ پس از فتح خرمشهر به منزله جایگزینی انقلاب به جای جنگ بود. با بر تهاجمات ادامه‌دار شده در حالی که "مفهوم جنگ" به بازبینی، توسعه و اصلاح نیاز داشت، ولی به دلیل طولانی شدن جنگ و پایان آن از طریق پذیرش قطعنامه ۵۹۸ مفهوم جنگ در چارچوب مفهوم تجاوز - دفاع محصور ماند. ضرورت‌های ناظر بر سرش به جنگ، به عنوان یک مسئله استراتژیک، بر این باور استوار است که جنگ با "ایالات متحده" و تعیین سرنوشت و سرشت جوامع انسانی سروکار دارد، لذا باید مسئله جنگ، تجربه و دستاوردهای آن از منظر قدرت دفاعی - تهاجمی کشور و با ناه به آینده مورد تأمل و بازبینی قرار گیرد. به‌ویژه اینکه موقعیت ژئوپلیتیک ایران و پیگیری اهداف و سیاست‌های مستقل، بر مبنای اندیشه‌های دینی - انقلابی، سطوحی از تهدیدات و مخاطرات نظامی - امنیتی را به صورت دائمی علیه کشور شکل داده و از تولید می‌کند. هم اکنون نیز حوادث و رخداد‌های منطقه، به‌ویژه پس از حادثه ۱۱ سپتامبر (شهریور ۱۳۸۰) در امریکا، ماهیت تهدیدات را تغییر داده و دامنه آن را بر محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران گسترش داده است.

نظر به ملاحظات یادشده در شکل‌گیری مفهوم جنگ، همچنین تغییر در شکل و ماهیت تهدیدات علیه ایران، از منطقه‌ای به فرامنطقه‌ای، مفهوم مناسب و توسعه

۱. امیر شمخانی، رئیس مرکز تحقیقات راهبردی، در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۵ می‌گوید: جنگ، دفاع مقدس است. از آن جهت که دفاع در مقابل تجاوز نامشروع علیه باورها، تاریخ، هویت و جغرافیای یک ملت آزاده بود (سایت پیشکسوتان).

۲. گالی، فیلسوفان جنگ و صلح، ص ۷۸.

یافته‌تری از جنگ مورد نیاز است تا به‌عنوان - یک "نظریه دفاعی - امنیتی" از موقعیت ایران به‌عنوان قدرت منطقه‌ای، همچنین برای مقابله با مخاطرات و جنگ احتمالی در آینده، پشتیبانی کند. در گذشته برداشت ناقص از مسئله جنگ مانع از آمادگی دفاعی و در نتیجه موجب غافلگیری راهبردی ایران در برابر حمله عراق شد. هم‌اکنون با توجه به تغییر در ماهیت تهدیدات و ابعاد ویرانگر جنگ اگر مفهوم کنونی باز بینی و اصلاح نشود، احتمال غافلگیری در برابر جنگ آینده وجود دارد. به خوانی تجربه جنگ در این کتاب به‌معنای بررسی ظرفیت‌های مغفول‌مانده در حربه مفاهیم نظامی - استراتژیک با هدف پاسخ به نیازهای حال و آینده است. برای دستیابی به مفهوم صحیح و مناسب از جنگ، از طریق تبدیل یک تجربه تاریخی به نظریه، به‌نظر می‌رسد هم‌اکنون چند چالش و مانع اساسی وجود دارد:

۱. محدود کردن بررسی جنگ به تجربه گذشته و نادیده گرفتن جنگ‌های اخیر در منطقه و نسبت آن با تجربه جنگ ایران با عراق.

۲. محصور کردن تبیین جنگ، ایران و عراق به رویکرد تاریخی، با روش مستند و نقلی.

۳. محدود کردن جنگ به بررسی عملیاتی و تداوم مناقشه ارتش و سپاه درباره تأثیر نقش آنها در عملیات‌های نظامی در جنگ.^۱

۴. توسعه گفتمان تبلیغاتی - سیاسی از جنگ و غلبه آن بر گفتمان نظامی - استراتژیک.

۵. بی‌توجهی به استفاده از روش نقد و بررسی برای تجربه تحلیل‌اندیشه‌ها، تصمیمات و اقدامات راهبردی و عملیاتی در جنگ.

بدیهی است تبدیل یک تجربه تاریخی و عینی به مفاهیم، دانش و روش بسیار دشوار است، به همین دلیل با گذشت ۳۳ سال از آغاز جنگ و ۲۵ سال از پایان آن، هنوز اقدام اساسی در این زمینه صورت نگرفته است. غلبه بر وضعیت کنونی مستلزم استفاده از مبانی نظری و روش‌های تحقیقاتی متفاوت برای مطالعه ظرفیت‌های نظامی - استراتژیک در جنگ است.

بازبینی جنگ در چارچوب رویکرد استراتژیک در واقع اهتمام به طرح یک نظریه درباره جنگ ایران و عراق است. هدف از طرح نظریه، چنان که تأکید می‌شود، بهبود و رشد درک ما از واقعیات و افزایش توانایی‌ها برای انجام اقدامات ضروری و مؤثر است.^۱ با این توضیح، "نظریه نظامی" به نوشته مایکل هاوارد، وقتی وظیفه اصلی خود را اجابت کرده است که به تحلیل عناصر سازنده جنگ بپردازد. در مرحله نخست، سخنی بدهد چه چیزی از کار افتاده است، به شرح کامل ابزارهای مورد استفاده بپردازد و آثار احتمالی آنها را نشان دهد. به روشنی به توصیف خصوصیات اهداف مورد نظر بپردازد و در یک تحقیق انتقادی، همه جنبه‌های فن جنگ را تشریح کند.^۲ برای این توضیح، نظریه باید مشخصه‌های جنگ، علت استفاده از ابزار جنگ و پیامدها و تدابیر را در پیروزی یا شکست تبیین کند.

برای دستیابی به نظریه به روش تبیین و توصیف منسجم و کامل از جنگ ایران و عراق، دو استراتژی یا هیأت کلی وجود دارد: استنتاج نظریه از پژوهش تجربی که به عنوان "نظریه پسینی" از آن نام برده می‌شود. بدین شکل که ابتدا پژوهش و آنگاه نظریه‌پردازی صورت می‌گیرد. روش دوم ابتدا نظریه و سپس آزمایش آن با پژوهش است که به عنوان "نظریه پیشینی" از آن نام برده می‌شود.^۳ روش مورد نظر در این کتاب بر اساس استراتژی نظریه پسینی، برپایه مفهوم استراتژی و با استفاده از روش تحقیق داده بنیاد و روش مقایسه‌ای است که در فصل اول توضیح داده شده است. در پژوهش حاضر، بررسی وقایع، رویکرد و روش "تاریخ پژوهی" انجام نخواهد شد، بلکه تعامل دو پدیده سیار، نظامی در جنگ، با بررسی اهداف سیاسی، نظامی و نتایج هر کدام بر یکدیگر، مستند به شواهد و ادله تاریخی تجزیه و تحلیل خواهد شد.

روش مرسوم در برخی از بررسی‌های تاریخی - تحلیلی درباره موضوعات و مسائل

۱. دوترتی و فالترز گراف، نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل، ج ۱، ص ۴۷.

۲. هاوارد، کلاوزویتس و نظریه جنگ، ص ۶۷.

۳. نظریه‌پردازی، مفاهیم و استنتاجات، به کوشش سیدرضا حسینی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، چاپ اول تابستان ۱۳۸۷.

جنگ ایران و عراق، که نویسنده نیز پیش از این در آثار خود از آن استفاده کرده است، استناد گسترده به اظهار نظر شخصیت‌ها، اخبار، گزارش و تحلیل رسانه‌های خارجی برای توصیف یا آزمون یک موضوع و نتیجه‌گیری درباره واقعه و جزئیات آن است. نظر به اینکه موضع‌گیری‌ها و گزارش اطلاعاتی - تحلیلی رسانه‌ها به صورت هدفمند، مدیریت و منتشر می‌شود، لذا روش استفاده و استناد به اخبار و گزارش رسانه‌ها باید هوشمندانه و گزینشی باشد. ضمن اینکه با استفاده از روش یاد شده، واکاوی و تحلیل موضوعات و مسائل اساسی جنگ به عنوان یک مسئله استراتژیک دشوار خواهد بود. به همین دلیل بررسی جنگ ایران و عراق در این کتاب، به لحاظ روش‌شناسی، از طریق تمرکز بر "مسئله" جنگ، به جای "واقعه" دنبال می‌شود، در نتیجه مسئله‌ای تا به حال به جای توصیف جزئیات وقایع در تملک مسائل و برای پاسخ به آن مورد استفاده قرار خواهد گرفت. همچنین تلاش شده است تا روابط منطقی پدیده‌ها از طریق استنباط و بررسی علی در چارچوب مفهوم استراتژی شامل "هدف، ابزار و روش" توضیح داده شود. بنابراین استفاده از شواهد تاریخی و یا اشاره به گفتار و نوشتارهای فرماندهان، برای تحلیل یک مسئله، با روش‌های تبلیغاتی تفاوت دارد که در این بررسی مورد توجه قرار خواهد گرفت.

ساختار کتاب

فرایند تحقیق و سازماندهی کتاب حاضر به این صورت انجام گرفته است که برای تعیین مفاهیم و فصول کتاب، ابتدا تمام وقایع سیاسی - نظامی جنگ، متکی بر تحقیقات پیشین نویسنده^۱ در دو مرحله به صورت کلی و اجمالی نوشته شد. از این طریق جنگ عراق با ایران بر اساس مفاهیم و دوره‌های زمانی چهارگانه، شامل چالش جنگ، جنگ دفاعی، جنگ آزادسازی و جنگ تعاقبی مفهوم‌بندی شد. همچنین پرسش‌ها و مفاهیم مورد نظر برای فصل بندی و نگارش تفصیلی تعیین و کتاب قبل از نگارش تفصیلی و مستند، کلیات آن در دو مرحله نگارش و اصلاح شد. برای نگارش

۱. نویسنده بیش از ۱۵ جلد کتاب در حوزه موضوعات و مسائل جنگ ایران و عراق نوشته است.

متن نهایی، منابع مورد نظر با استفاده از روش تحقیق ترکیبی شامل داده بنیاد و مقایسه‌ای در چارچوب مفهوم استراتژی بررسی و متن حاضر به رشته تحریر در آمد. هر فصل از کتاب حاضر با طرح پرسش آغاز می‌شود. به این صورت که ابتدا توضیح داده خواهد شد، مسئله اصلی و پرسش ناظر بر کل بحث در یک فصل و همچنین پرسش‌های فرعی کدام است؟ همچنین با توجه به اینکه تا کنون دیدگاه، نظرات متفاوتی نسبت به مسئله مورد نظر شکل گرفته و ادبیات آن توله شده است، لذا این نظریات با عنوان "رویکردها" به صورت اجمالی مورد اشاره قرار خواهد گرفت. پرسش‌های فرعی نیز در سه بخش، که ساختار اصلی هر فصل را تشکیل می‌دهد، بررسی خواهد شد. بدین شکل که پرسش اول ناظر بر توضیح شرایطی است که شکل‌گیری آن موجب هدف‌گذاری و تعیین ابزارهای مورد نظر برای تأمین آن می‌شود. پرسش دوم ناظر بر ماهیت و چگونگی عمل و تعاملات بازیگران، به معنای راه‌دهی آنها در استفاده از ابزار، برای تأمین اهداف است. پرسش سوم ناظر بر ارزیابی تأثیر و نتیجه استفاده از ابزار و روش‌هاست. عناوین و پرسش‌های کتاب در شش فصل به شرح زیر است:

فصل اول با عنوان "نقد و بررسی رویکردها" در پاسخ به این پرسش تنظیم شده است که: میان آنچه درباره جنگ در چارچوب رویکردهای مختلف گفته و نوشته می‌شود با واقعیات جنگ به عنوان یک مسئله استراتژیک چه نسبتی وجود دارد؟ در این فصل رویکردهای سه گانه صورت‌بندی شده است.

فصل دوم با عنوان "روش تحقیق" در پاسخ به این پرسش تنظیم شده است که: بر اساس کدام روش می‌توان جنگ ایران و عراق را بررسی کرد تا مهم تازه‌ای از رخدادهای موضوعات، مسائل و تحولات جنگ حاصل شود؟ در این فصل روش‌های موجود در بررسی جنگ ایران و عراق مورد ارزیابی قرار گرفته و درباره روش تحقیق "داده بنیاد" و "مقایسه‌ای" توضیح داده شده است.

فصل سوم با عنوان "چالش جنگ" در پاسخ به این پرسش تنظیم شده است که: چرا عراق برای تأمین اهداف خود در برابر ایران از ابزار جنگ استفاده کرد؟ مسئله مهم در این بررسی توضیح و تحلیل ماهیت تنش میان ایران و عراق پس

از پیروزی انقلاب و نقش عوامل مؤثر بر تقابل ایران با عراق و امریکا و در نتیجه شکل‌گیری وقوع جنگ است.

فصل چهارم با عنوان "جنگ دفاعی" در پاسخ به این پرسش تنظیم شده است که: قدرت دفاعی ایران در برابر حمله عراق چگونه شکل گرفت و چه تأثیری در تغییر روند جنگ داشت؟ مسئله مهم در این بررسی، تأثیر ادراک از ماهیت حمله عراق به ایران، در چارچوب مفهوم انقلاب، از طریق "جایگزینی جنگ به جای انقلاب" و در نتیجه ظهور قدرت دفاعی ایران و شکست عراق در حمله به ایران است.

فصل پنجم با عنوان "جنگ آزادسازی" در پاسخ به این پرسش تنظیم شده است که: قدرت تهاجمی ایران برای آزادسازی مناطق اشغالی چگونه شکل گرفت و چه نتایجی داشت؟ مسئله مهم در این بررسی توضیح چگونگی مدیریت پیامدهای حاصل از اشغال و بی‌ثباتی و در نتیجه ساماندهی قدرت تهاجمی ایران برای غلبه بر ارتش عراق است. تحولات یاد شده در حجب غافلگیری عراق و شکست در برابر ایران شد.

فصل ششم با عنوان "جنگ تلافی - تهاجمی" در پاسخ به این پرسش تنظیم شده است که: گزینه راهبردی ایران در پیروزی نظامی بر عراق و خاتمه جنگ چه بود؟ چه واکنش‌هایی را برانگیخت و چه نتیجه‌ای داشت؟ مسئله مهم در این فصل بررسی چالش‌های استفاده از قدرت نظامی در سطوح مختلف برای رسیدن به اهداف سیاسی از جمله سقوط صدام با "جایگزینی انقلاب به جای جنگ" است. تقابل راهبردی امریکا با ایران، به‌منظور پیشگیری از پیروزی ایران بر عراق در چارچوب جنگ بدون برنده صورت گرفت. بر اثر سیاست‌های امریکا و عراق، جنگ پس از فتح بخش شهر گسترش یافت و طولانی شد. در نتیجه فرصت‌های دستیابی ایران به پیروزی، بر اثر جنگ فرسایشی از میان رفت. سرانجام پس از حملات نظامی عراق در ماه‌های پایانی جنگ با پذیرش قطعنامه از سوی ایران و برقراری آتش‌بس جنگ به پایان رسید.

نتیجه‌گیری کتاب با عنوان "پیش‌درآمدی بر یک نظریه" در چارچوب استراتژی پسینی برای ارائه نظریه و در پاسخ به این پرسش تنظیم شده است که: ایران با وجود غافلگیری در برابر حمله عراق دفاع کرد و با وجود بی‌ثباتی سیاسی، مناطق اشغالی را آزاد کرد، ولی چرا جنگ را با پیروزی نظامی بر عراق و سقوط صدام خاتمه

نداد؟ مسئله مهم در نتیجه‌گیری کتاب در پاسخ به علت ناکامی ایران در سقوط صدام، بررسی ماهیت و مؤلفه‌های قدرت نظامی برآمده از انقلاب و کارکرد آن برای "جنگ دفاعی - آزادسازی" و عدم تناسب آن با "جنگ طولانی و تعاقبی" در خاک دشمن است. برای روشن شدن مسئله یادشده از مؤلفه "قدرت - هدف" در تلاقی جنگ - انقلاب و روش مقایسه‌ای برای تجزیه و تحلیل جنگ استفاده شده است. نتیجه‌گیری کتاب بیشتر با هدف طرح برخی از نقطه نظرانی نوشته شده است که در سال‌های گذشته درگیر آن بودم و در تحقیقات اخیر مورد بازبینی قرار گرفت. مباحث این بخش از کتاب در ابتدا بیشتر به صورت یک ایده کلی بود، بدون آنکه ابعاد جزئیات آن روشن باشد. در مسیر تحقیق و نگارش متن با تمرکز بر مسائل اساسی جنگ و نسبت آن با نحوه هدف‌گذاری، شرایط و نتایج اقدامات انجام شده، مرحله شکل‌گیری ادراک عمیق‌تری از مسئله استفاده از قدرت نظامی برای تأمین اهداف سیاسی شد. در این میان گفت‌وگو با سردار رضایی، فرمانده محترم پیشین سپاه و سردار رشید، جانشین محترم ستاد کل نیروهای مسلح، درباره این نظریه و مرور مجدد جنگ برای به آزمون گذاشتن آن نقش بسیار اساسی در تعمیق پرسش‌ها و ماهیت موضوع بحث داشت.

در صورت صحت نظریه ارائه شده در پایان کتاب، انتظار می‌رسد روش‌ها و رویکردهای کنونی به جنگ که بیشتر در چارچوب مفهوم جنگ دفاعی شکل گرفته از طریق نگرش استراتژیک به جنگ و جایگزینی "نگاه به آینده" به جای "نگاه تاریخی" دستخوش دگرگونی خواهد شد. در پایان لازم می‌دانم مراتب سپاس خود را نسبت به کلیه سروران و اساتید ارجمندی که در تهیه و تنظیم تحقیق و تدوین کتاب نقش داشته‌اند، ابراز نمایم.

سردار رشید به‌عنوان ناظر محترم کتاب در مفهوم‌سازی از جنگ و ارتقای مباحث از عملیاتی به نظامی - استراتژیک و شکل‌گیری مبحث نتیجه‌گیری کتاب به‌عنوان یک نظریه نقش اساسی داشتند. چنان‌که در سایر آثار مرکز و آنچه مربوط به نویسنده است همواره شاهد مساعدت و لطف ایشان برای اصلاح، تنظیم و تعمیق مباحث بوده‌ایم.

دکتر سجادپور نظارت بر کتاب و ساماندهی تحقیق و تنظیم کتاب را با همه گرفتاری کاری پذیرفتند و در نتیجه نویسنده را در تحقیق جدید راهنمایی کردند. ضرورت اصلاح و بازبینی مباحث روش‌شناسی در فصل اول و نتیجه‌گیری در پایان کتاب، موجب گفت‌وگو با استاد ارجمند جناب آقای دکتر هادیان شد. ایشان در چند مرحله مطالب یاد شده را مطالعه و اشکالات آن را یادآوری کردند. همچنین جلسه مشترک با خانم دکتر حمیرا مشیرزاده با تلاش ایشان صورت گرفت که برای بازبینی نظریه طرح شده در پایان کتاب بسیار مغتنم بود. انتخاب هواز، چالش‌های گذار از جنگ دفاعی به تعاقبی - تهاجمی" و افزودن عنوان "درس‌های استراتژیک"، در پایان، تنها بخشی از مساعدت بی‌دریغشان بود. بدین ترتیب مراتب تشکر از دکتر هادیان و دکتر مشیرزاده را که با وجود گرفتاری متن را مطالعه و برای رفع آن رقت گذاشتند، اعلام می‌دارم. در همین چارچوب نظریات ارزشمند جناب آقای دکتر امنیان و دکتر سعید زیبا کلام درباره نتیجه‌گیری کتاب موجب اصلاحاتی شد، که ضروری بود و موجب سپاسگزاری و تشکر است. ضمن اینکه گفت‌وگو با دکتر زیبا کلام موجب تأمل بر موضوع "پیوستگی جنگ و انقلاب" و بازبینی آن در متن کتاب شد که سیار ضروری بود.

امیدوارم حسن اعتماد و حمایت‌های رئیس محترم مرکز، جناب آقای دکتر اردستانی، برای تحقیق و تدوین کتاب حاضر که حاصل پیشنهاد ایشان بود، به انتشار اثر ماندگار در حوزه جنگ ایران و عراق از سوی مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس منجر شود. در این مسیر راهنمایی و مساعدت‌های جناب آقای بهاء‌الدین شیخ‌الاسلامی، استاد علیرضا کمری، خانم فرانک بمشیدی و برادران علی جعفری، یدالله ایزدی، علی لطف‌الله‌زادگان و مجید نداف بسیار مفید و مغتنم بود. بیش از همه باید از زحمات سردار علی باباخانی، برای تنظیم فصل‌های اول و دوم تشکر نمایم که، به دلیل طولانی شدن فرآیند نگارش و اصلاح کتاب، انجام آن برای من، مقدور نبود. در پایان از فرزندانم علی که حروف‌چینی و مقابله کتاب را با وجود گرفتاری درس و دانشگاه انجام داد و عباس که مسئولیت صفحه‌بندی و طراحی جلد کتاب را پذیرفت و همچنین سرکار خانم مشایخی که مسئولیت

ویراستاری کتاب را متحمل شدند و از آقای احمد نصرتی برای آماده سازی کتاب برای انتشار تشکر می کنم.

کتاب حاضر حاصل مشاهدات، تحقیقات و تأملاتی است که طی سه دهه گذشته داشته ام. حضور در مراکز تصمیم گیری و فرماندهی در زمان جنگ و بعدها در ساختار تصمیم گیری و سیاست گذاری کلان دفاعی - امنیتی کشور موجب توجه به جنگ، معنادار یک مسئله استراتژیک و در نتیجه فاصله گرفتن از رویکرد دفاعی و روش های مرسوم برای تاریخ نگاری جنگ شد. هدف اصلی ام در این کتاب توجه به واقعیات جنگ، بیان یک مسئله استراتژیک و مواجهاتی است که در زمان جنگ با مسئله جنگ صورت گرفته است. در واقع سعی کرده ام مسئله جنگ را تا حد امکان، فراتر از یک بررسی تاریخی و بیشتر در چارچوب نیازها و ضرورت های ناشی از تهدیدات و مخاطرات جنگ در آینده، بر اساس پیوستگی جنگ با سیاست و در چارچوب مفهوم استراتژی و هئلفمان سه گانه آن شامل "اهداف، ابزار و نتیجه"، بررسی کنم. در عین حال بر این باور هستم که رویکردها و روش های دیگری وجود دارد که می توان جنگ را بر اساس آن بررسی کرد، ولی در بضاعت نبود تا از آنها بهره بگیرم. همچنین برای نگارش کتاب - حاضر - خدای خود پیمان بستم تا زمانی که متقاعد نشده ام آنچه انجام می دهم کار اساسی و ضروری است و با آنچه در گذشته نوشته ام تفاوت دارد، نگارش کتاب را آغاز و تمام کنم. همچنین مایل بودم هر آنچه در سال های گذشته درباره جنگ تأمل و یادداشت کرده ام در صورت امکان در این کتاب بنویسم، به گونه ای که پس از اتمام کتاب هرگز از اینکه موضوعات و مسائلی وجود داشته و نگارش نشده است، دچار تأسف نشوم.

امیدوارم تدوین اثر حاضر مورد قبول خداوند تبارک و تعالی قرار گرفته و با دعای خیر شهدا و امام شهدا ارزش مطالعه، تأمل و رجوع مجدد را داشته باشد.